

Касаткіна О. В.

ДО ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена проблемам розвитку соціокультурної комунікативної компетентності студентів на заняттях іноземної мови. Автор розглядає алгоритм її становлення і зазначає, що використання інтерактивних прийомів на заняттях іноземної мови сприяє становленню комунікативно компетентної особистості.

Статья посвящена проблемам развития социокультурной коммуникативной компетентности студентов на занятиях иностранного языка. Автор рассматривает алгоритм ее становления и указывает, что использование интерактивных приемов способствует становлению коммуникативно компетентной личности.

The article deals with the problems of development of students' sociocultural communication competence while studying English. The author investigates the algorithm of its formation and denotes that the usage of interactive methods promotes further development of communicative competent personality.

На сучасному етапі розвитку суспільства навчання іноземних мов розглядається як створення умов для усвідомлення відмінностей у рідній та іншомовній культурі, виховання толерантності до представників різних культур, запобігання виникнення етноцентризму, формування готовності до діалогу культур, розвитку іншомовної комунікативної компетентності.

Значення англійської мови в галузі освіти не вичерпується лише тим фактом, що вона є однією з пріоритетних на сьогоднішній дисциплін. Іноземна мова – цінність загальносус-

пільного значення, адже вона сприяє розширенню не лише філологічного, а й загального світогляду студентів. Вивчаючи іноземну мову, студент отримує можливість ознайомитись із культурною спадщиною країни, мова якої вивчається: її історією, географією, наукою, літературою, мистецтвом тощо. Вивчаючи іноземні мови, особистість студента знає аккультурації – засвоєння людиною, яка виросла в одній національній культурі, суттєвих факторів, норм, цінностей іншої національної культури. Провідною метою вивчення іноземної мови студентами вищих закладів освіти різних напрямів підготовки стає іншомовна та соціолінгвістична компетентність особистості, а бажаним результатом – використання іноземної мови як доступного засобу спілкування.

Психологічні основи оволодіння іноземними мовами досліджували О. О. Леонт'єв, Г. В. Єлізарова, Н. І. Жинкін, І. О. Зимня, Г. С. Костюк, М. В. Ляховицький; сучасні аспекти навчання іноземних мов висвітлені у роботах П. О. Беха, В. М. Плахотника, С. Ю. Ніколаєвої, Ю. П. Федоренко. Дослідженням тенденцій у освітній галузі займались М. Бірам, Ф. Каррен, М. Тейлор, Р. Ріба, Д. Каллен. Сучасні тенденції розвитку зарубіжної педагогіки і школи розглядали вітчизняні вчені Б. Ф. Мельниченко, О. В. Овчарук, І. Г. Тараненко. Значний внесок у дослідження інтеграції компонентів культури у процес навчання іноземних мов зробили М. Байрам, Н. Брукс, В. Г. Костомаров, Г. Д. Томахін, А. Холідей та інші; проблемами навчання іноземних мов та лінгвокраїнознавства займались Є. М. Верещагін, Є. С. Кубрякова, В. А. Маслова та інші. Проблеми іншомовної компетентності присвячена значна кількість праць як зарубіжних, так і вітчизняних вчених: Є. М. Верещагіна, І. А. Зимньої, В. Г. Костомарова, Є. І. Пассова, С. Г. Тер-Мінасової, Л. В. Щерби. Проте на сьогодні проблема розвитку соціолінгвістичної компетентності студентів на заняттях іноземної мови залишається відкритою, що обумовлює *актуальність* проблеми.

Мета роботи – теоретичний аналіз проблеми розвитку соціокультурної компетентності студентів. Виходячи з мети, були сформульовані *завдання*: дослідити процес становлення соціокультурної компетентності студентів на заняттях англійської мови, визначити вплив інтерактивного навчання на формування компетентної особистості.

Процес вивчення іноземної мови передбачає, перш за все, оволодіння мовою як засобом комунікації. Основна функція мови – бути засобом спілкування між людьми, а, відповідно, і пізнання світу. Мова бере участь не лише у передачі думок про щось пізнане іншим людям, а й у формуванні цієї думки для самого себе.

Мова відображає соціокультурну спрямованість і взаємозв'язки, тому що вона посилається на об'єкти через поняття. Ось чому культурний фон мови є таким важливим, і мова не може вивчатись ізольовано, лише як набір лексичних одиниць і граматичних правил. Мова і культура – категорії взаємопов'язані, оскільки мова – це частина культури, а культура – це частина мови, тому її недоцільно вивчати лише як засіб комунікації без міцних культурологічних знань [2].

На думку М. В. Ляховицького, основним засобом навчання іноземної мови є мовне середовище, а весь інший арсенал засобів навчання – від роздаткової картки до комп'ютера – є допоміжним, який покликаний створити більш або менш виражену „ілюзію долучення студентів до мовленнєвого середовища” [7]. Саме тому адаптація щодо чужого культурного середовища може бути складною.

Ознайомлення студентів із культурою країни, мова якої вивчається, сприяє:

- можливості вільного спілкування з носіями мови, яка вивчається;
- почуттю спокою та впевненості під час відвідування іноземної країни;
- більш поглибленому розумінню власної культури;
- більш поглибленому розумінню самого себе.

Успішній адаптації студентів до іншомовного комунікативного та культурного середовища сприяє комунікативно-компетентісний підхід до викладання іноземних мов. Він сприяє всебічному розвитку особистості, оскільки створює умови для вільного невимушеного спілкування та взаємодії.

Алгоритм становлення соціокультурної компетентності студента, на нашу думку, можна подати таким чином: загальна компетентність → комунікативна компетентність → іншомовна комунікативна компетентність → соціокультурна компетентність викладача/студента.

Існує багато різних поглядів на співвідношення понять “компетенція” та “компетентність”. “Компетенція” та “компетентність” – поняття генетично однакові, діалектично пов’язані, проте вони володіють власною специфікою. Так, А. Іонова розмежовує дані поняття і вважає, що компетентність – це сума двох доданків: компетенції та власних і ділових якостей людини [3, 70]. Тож доходимо висновку, що компетентність – це володіння людиною відповідною компетенцією, яка включає в себе особистісне ставлення людини до предмету діяльності.

Компетентність у загальному розумінні передбачає не лише сформовані вміння, але й постійне оновлення знань, а також володіння мобільністю і готовністю застосовувати ці знання у конкретних ситуаціях для того, щоб успішно функціонувати у суспільстві. Ці якості визначають рівень кваліфікації та професіоналізму.

Базовими у понятті компетентності можна вважати такі положення:

– поняття “компетентність” включає знання, вміння, навички, а також способи і прийоми їх реалізації у діяльності, спілкуванні, розвитку (саморозвитку) особистості [8].

– компетентність включає не лише когнітивну і операційно-технологічну складові, а й мотиваційну, етичну, соціальну й поведінкову, результати навчання (знання, вміння, систему ціннісних орієнтацій). Компетентність – це спосіб існування знань, вмінь, освіченості, яка сприяє особистісній самореалізації, знаходженню свого місця у світі [1, 12].

Ю. П. Федоренко зазначає, що комунікативна компетентність як сукупність мовленнєвої, мовної, дискурсивної, соціокультурної, соціолінгвістичної, стратегічної компетентності, як здатність людини до іншомовного спілкування, бажання толерантно сприймати інших охоплює різноманітні тематичні сфери людської діяльності: власну особу та особу комуніканта, повсякденне життя, дозвілля, громадсько-політичний устрій, звичаї, національні та культурні традиції, галузі економіки, науки, освіти, культури, спорту, охорони здоров’я, засоби масової комунікації та інформації, світ і всесвіт [11, 1].

Іншомовну комунікативну компетентність доцільно розуміти як здатність і готовність здійснювати ефективну іншомовну комунікацію не носіями тієї чи іншої мови. Вона

формується на основі певного комплексу компетенцій і якостей особистості, які становлять структуру іншомовної комунікативної компетентності особистості.

Як зазначає І. В. Кухта, М. Кенел та М. Свейн, у моделі іншомовної комунікативної компетентності виокремлюють чотири компоненти:

- граматичну компетенцію – рівень засвоєння комунікантом граматичного коду, включаючи словниковий запас, правила правопису і вимови, словотворення і побудови речень;

- соціолінгвістичну компетенцію – уміння доречно використовувати і розуміти граматичні форми у різних соціолінгвістичних контекстах для виконання окремих комунікативних функцій (опису, повідомлення, переконання, запиту інформації тощо);

- дискурсивну компетенцію, або компетенцію висловлювання – здатність поєднувати окремі речення у зв'язне повідомлення, дискурс, використовуючи для цього різні синтаксичні і семантичні засоби;

- стратегічну компетенцію – здатність використовувати вербальні і невербальні засоби при загрозі зриву комунікації у випадку “недостатнього рівня компетентності комуніканта або через наявність побічних ефектів” [6, 10].

Л.Бахман у структурі моделі іншомовної комунікативної компетентності виділяє:

- мовну компетенцію;

- стратегічну компетенцію;

- психофізіологічні механізми [12].

Як зазначає Т. М. Колодько, соціокультурну компетентність можна виділити в окремий компонент комунікативної компетентності та розглядати її як цілісну систему, до складу якої входять країнознавча компетентність, лінгвокраїнознавча компетентність, соціолінгвістична компетентність, взаємопов'язані та взаємообумовлені метою й завданнями реального спілкування з носіями мови. Вони характеризуються трьома рівнями сформованості: репродуктивним, продуктивно-перетворювальним та творчим [4].

Соціокультурна компетентність – це інтегративне утворення, яке включає: країнознавчі, лінгвокраїнознавчі, соціолінгвістичні знання, вміння та навички співвідносити мовні засоби з метою та умовами спілкування; вміння організува-

ти мовленнєве спілкування відповідно до соціальних норм поведінки, прийнятих у носіїв мови; вміння використовувати мовні засоби відповідно до національно обумовлених особливостей їх вживання [4].

Соціокультурна та соціолінгвістична компетентність – це знання, уміння використовувати у спілкуванні та пізнанні іншомовні соціокультурні і соціолінгвістичні реалії. Соціокультурну компетентність можна розділити на:

– країнознавчу компетентність (знання культури, історії, географії, економіки, державного устрою країни, мова якої вивчається);

– лінгвокраїнознавчу компетентність (володіння особливостями мовленнєвої та немовленнєвої поведінки носіїв мови в певних ситуаціях спілкування) [11].

Соціокультурна компетентність – інтегративна якість особистості, яка забезпечує її успішну взаємодію з оточуючими представниками різних культур, спрямоване на створення умов для успішного входження у динамічний, полікультурний соціум, самовизначення і саморегуляції в ньому.

Соціокультурна компетентність у професійно-педагогічній підготовці студента виступає ключовою компетентністю, відповідаючи всім вимогам, які висуваються до компетентностей такого рівня: носить надпредметний характер (формується і функціонує не в межах однієї, а кількох суміжних наукових галузей і носить міждисциплінарний характер, який дозволяє вирішувати метазадачі), є багатофункціональною, тобто оволодіння нею дозволяє вирішувати різноманітні проблеми повсякденного, професійного та соціального життя. Соціокультурна компетентність багатомірна, оскільки в ній представлені і знання (когнітивний компонент), і ставлення (емотивний компонент), і діяльність (праксіологічний компонент), і ті способи діяльності, якими особистість оволоділа, інтуїція, готовність до імпровізації [10].

Соціокультурна компетентність – усвідомлена цілісна система, яка включає в себе низку структурних компонентів, має власну організацію і володіє інтегративними властивостями цілого, яке не можна звести до властивостей окремих частин. Сутність соціокультурної компетентності полягає у ціннісному ставленні до загальнолюдської і національної культури, прагненні до діалогічного спілкування з інши-

ми народами та культурами. Сформованість соціокультурної компетентності дозволяє учасникам міжкультурної комунікації, з одного боку – зрозуміти почуття та думки іншого народу і подолати національний культуроцентризм, а з другого – краще ідентифікувати самого себе, глибше усвідомити власну культуру порівняно з культурою країни, мова якої вивчається [9].

Аналіз понять “компетентність” і “соціокультурна компетентність” дозволяє нам виявити основні риси та компоненти соціокультурної комунікативної компетентності.

Структуру соціокультурної компетентності створюють окремі види соціокультурної компетентності, які відповідають системі компонентів педагогічної діяльності: діагностична, аксіологічна, прогностична, комунікативна, інтерактивна, фасилітаційна, аналітична, рефлексивна, акмеологічна та дослідницька (методологічна). Їх сукупність свідчить про рівень сформованості соціокультурної компетентності.

У структурі соціокультурної компетентності можна виділити:

– когнітивний компонент: (передбачає наявність глибоких, систематизованих знань соціокультурних особливостей і реалій країни, норм і правил взаємодії між людьми, моделей мовленнєвої поведінки, ідей, уявлень, вірувань, суджень, звичаїв, традицій);

– ціннісно-мотиваційний: полягає у створенні умов, які сприяють входженню студента та викладача у світ цінностей країни, мова якої вивчається, що сприяє створенню та вибору важливих ціннісних орієнтацій; характеризує ступінь мотиваційних намірів, які впливають на ставлення до професійної діяльності та життя в цілому;

– комунікативний: відображає знання, розуміння, використання мов й інших видів знакових систем, технічних засобів комунікації під час передачі інформації від однієї людини іншій за допомогою різноманітних форм і способів спілкування (вербальних, невербальних);

– рефлексивний: полягає в усвідомленні власного рівня саморегуляції студента й викладача, при якому життєва функція самосвідомості полягає у самокеруванні власною поведінкою, а також у розширенні самосвідомості та професійної саморегуляції.

Соціокультурна компетенція – готовність і здатність до ведення діалогу культур, що передбачає знання рідної культури і культури країни, мова якої вивчається. Це інструмент виховання особистості, яка усвідомлює взаємозв'язок і цілісність світу, необхідність міжкультурного співробітництва у вирішенні глобальних проблем людства (ELT News, 1996).

Міжкультурна комунікація – це адекватна взаємодія двох учасників комунікативного акту, які належать до різних національних культур [2, 26]. Саме тому метою навчання іноземної мови є забезпечення міжкультурного спілкування та взаєморозуміння між партнерами.

Посилаючись на проблему інтеркультурних аспектів навчання і вивчення іноземних мов, зазначимо, що існує три основні сфери інтеркультурної комунікативної компетентності – когнітивна, прагматична та мотиваційна. Кожна з них є однаково важливою і відіграє суттєве значення у процесі вивчення іноземних мов:

- у когнітивній сфері комунікативної компетентності мета полягає в отриманні інформації про інші культури, проте мова йде не лише про культуру країни, мова якої вивчається, а й інших країн;

- прагматична мета передбачає набуття практичних знань, вмінь, навичок, необхідних для міжкультурної комунікації та взаємодії;

- мотиваційна мета передбачає формування такого ставлення студента до культури країни, мова якого вивчається, яке включає в себе відвертість, толерантність і повагу, а також виключає стереотипи, забобони та дискримінацію.

З метою формування і розвитку соціокультурної компетентності викладачеві до уваги необхідно брати такі компоненти, як знайомство з ментальністю народу країни, мова якого вивчається, вивчення особливостей повсякденного спілкування, розуміння власної культури з метою зіставлення і порівняння її з культурою країни, мова якої вивчається. Саме тому доцільно говорити про інтеркультурну та міжкультурну комунікативну компетентність студентів.

В. О. Кузьменко зазначає, що насичення предметного змісту заняття іноземної мови соціокультурною інформацією стимулює пізнавально-комунікативну мотивацію учін-

ня, активізуючи тим самим розумові здібності студентів, зокрема операції аналізу, синтезу, уявного планування, рефлексії. активізація мислення посилює роботу уваги, пам'яті [5, 27]. Для того, щоб орієнтуватись в соціокультурних аспектах країни, мова якої вивчається, доцільно створювати атмосферу колективного спілкування, організованого на базі комунікативних ситуацій. Спілкування у подібних ситуаціях формує свідомий інтерес до вивчення і засвоєння іншомовного матеріалу. Маємо на увазі використання інтерактивних технік та прийомів.

Інтерактивне навчання – це спільна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен студент відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність, виключаючи домінування однієї думки над іншою. Під час інтерактивного навчання студенти вчать бути демократичними, спілкуватись з іншими людьми, конструктивно мислити, приймати продумані рішення [5, 28]. Використання інтерактивних прийомів на заняттях іноземної мови збільшує час спілкування на заняттях, а одночасне спілкування студентів і викладача – головний ресурс, який робить колективну роботу привабливою, забезпечує розвиток комунікативних вмінь і навичок. Ознайомлення студентів з інтеркультурним компонентом мови можна також здійснювати використовуючи картинки, реалії (марки, монети), комунікативні жести, відео- та аудіо матеріали, тексти різних стилів. Для тренування у використанні набутих знань доцільно використовувати такі види діяльності, як рольові ігри, проектну роботу, постановку вистав, використання пісень, віршів, прислів'їв, приказок тощо. Ці та інші форми та прийоми роботи допоможуть студентам набути міжкультурних комунікативних здібностей для того, щоб досягти можливостей вийти за межі рідної культури і мови з метою адекватної оцінки мови та культури країни, мова якої вивчається.

Розвиток соціокультурної компетентності на занятті іноземної мови – процес, який потребує змін і вдосконалення всіх учасників навчального процесу: і викладача, і студента.

Використання соціокультурного компоненту в змісті навчання тягне за собою зміни викладача іноземної мови. Так, він повинен бути не просто носієм мови, носієм культури

країни, мова якої вивчається, а й носієм власної національної культури. Це обумовлюється тим, що процес засвоєння іноземної мови і подальше її використання програмується як міжкультурна комунікація, як діалог культур. Це, в свою чергу, породжує низку таких проблем: визначення різних термінів і понять країнознавчого характеру, зокрема змісту одиниці країнознавчої інформації і критеріїв відбору; знаходження способів і прийомів презентації матеріалу, її закріплення і використання; групування автентичних матеріалів та методів роботи з ними.

Отже, формування у студентів соціокультурного компоненту передбачає не лише знайомство з історією, традиціями, звичками країни, мова якої вивчається, а й першочергово воно повинно давати знання, які можуть стати в пригоді безпосередньо у ситуаціях спілкування. Таким чином, соціокультурна компетентність повинна виступати як мета і результат підготовки студентів до соціокультурної взаємодії у світі та суспільстві.

Література

1. Болотов В. А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе / В. А. Болотов, В. В. Суриков // Педагогіка. – 2003. – № 10. – С.10-16.
2. Верещагин Е. М., Костамаров В. Г. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании рус. яз. как иностр. Метод. руководство. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Русский язык, 1983. – 269 с.
3. Ионова А. И. Этика и культура государственного управления. – М.: Изд-во РАГС, 2005. – 110 с.
4. Колодько Т. М. Формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах: Автореф. дис. канд. пед.наук: 13.00.04 / Т. М. Колодько; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2005. – 20 с.].
5. Кузьменко В. О. Використання інтерактивних технологій на уроках іноземної мови // Англійська мова в початковій школі. – № 8 (45) – Серпень. – 2008. – С. 27- 29.
6. Кухта І. В. Іншомовна компетентність у контексті формування комунікативної культури студентів у процесі вивчення іноземної мови // Гуманізм та освіта: електронне наукове видання матеріалів VIII міжнародної науково-практичної конференції 11-13 червня 2006 року / Вінницьк. нац. техн. ун-т. Вінниця: [ВНТУ], 2006.

7. Ляховицкий М. В. Применение звукозаписи в обучении иностранным языкам: Учеб. пособие для пед. ин-тов по спец. – № 2103 “Иностр. яз.”. – М.: Высшая школа, 1979. – 133 с.

8. Митина Л. М. Психология развития конкурентноспособной личности / Л. М. Митина. – М., 2002.

9. Пушкова М.П. Педагогические основы развития социокультурной компетенции будущего учителя (в процессе изучения иностранного языка): Дисс. канд. пед. наук: 13.00.01 / М. П. Пушкова. – Иркутск, 2001. – 185 с.

10. Саволайнен Г. С. Социокультурная компетентность как стратегия подготовки учителя к социокультурному взаимодействию в образовательном процессе // Управление образовательным процессом в современном вузе: материалы VII региональной научно-методической конференции / Краснояр. гос. пед. ун-т им. В. П. Астафьева. – Красноярск: [КГУ], 2007. – С. 94-101.

11. Федоренко Ю. П. Соціокультурний компонент як обов'язковий елемент професійної підготовки майбутнього вчителя іноземних мов // Проблеми сучасної філології: лінгвістика, літературознавство, лінгводидактика. Збірник наукових праць. – Полтава: Освіта, 2008. – С. 74-80.

12. Bachman Lyle F. and Palmer Adrian S. The Construct Validation of Some Components of Communicative Proficiency // TESOL Quarterly. – 1982. – Vol. 16. – September. – № 3. – P. 449-465.